

A magyarság ősi hitvilága

A pogány magyar hiedelmeket ebben a cikkben az ősközösségi társadalmi viszonyoktól Álmos vezér koráig terjedő időszakban fogjuk áttekinteni. Kiindulásként tisztáznunk kell, hogy a sokszor egyszerűen „sámánizmusként” aposztrofált vallásos hiedelmeket nem szabad tételes vallásként (az öt világvalláshoz hasonlóan) vizsgálni, ugyanis itt nem egységes alapelvekről és világszemléletről van szó, hanem bizonyos helyzetekhez kapcsolódó, szétszaggatott, ámde egyes részeiben egymást kiegészítő hitvilágról.¹ Összefoglalóan a nagy hatalmú ősök szellemciben való hitként határozhatjuk meg ezt a hiedelemrendszert, amelynek különböző megjelenési formái az animizmus, a fétisizmus, az idol-kultusz, a totemizmus és a sámánizmus, amelyek a fentiekben ismertettek szerint egészítik ki egymást.² Ezt a hiedelemrendszert nem szabad kezdetlegesnek tekintenünk, részben bonyolultsága miatt, részben pedig azért, mert a tételes vallásoktól eltérő elvárásoknak maradéktalanul megfelelték.

A szellemősökkel kapcsolatos ősi szokások rekonstruálása – Pál apostol szavaival élve – „csak tükröz által, homályosan” lehetséges. Ennek oka, hogy mire a magyarság története során a kárpát-medencei letelepedésig eljutott és a nyugati krónikákban (mint hitelesnek tekinthető, hiteles forrásokban) nem csak elvéve szerepelt, addigra nálunk a kereszténység került előtérbe és az „ősvallásról” csak mint eretnekségről, pogányságról esett szó. Ezért a magyar pogányság kutatói a kevés korabeli írásos forrás tanulmányozása mellett a régészet, a néprajz és a nyelvészet eredményeit felhasználva próbálják kirakójátékként összerakni a magyar táltosok és szellemek világáról alkotott képet.

Őseink világképe geocentrikus volt, vagyis szerintük a mindenség közepén lapos korongként helyezkedett el a Föld, amely felett szilárd félgömbként (a magyarság misztikus, vagyis szervezési száma szerint) hét égbolt volt. A Földet és a hét eget a világfa (égigérő fa) kötötte össze, amelynek minden ága egy-egy világ (égbolt) volt.³ A világfa motívum „keresztényesített” formában később a paradicsomi almafa képében jelenik meg. A világfa hét gyökere az alsó világba (a kígyók, gyíkok, békák világába) nyúlt le. Az alsó világ kígyós-békás ábrázolását a sámán (magyar néven táltos) eszközeinek díszítő motívumaként is megtaláljuk.⁴

Amikor a nemzeti közösségben meghal valaki, akkor a lelke elhagyja a testét és nemsokára már a szellemvilágban tevékenykedik, hogy aztán az összes eget végigjárva visszaszülethessen nemzetségébe, tehát reinkarnálódjon.⁵

A magyarság *lélek* szava ősi, finnugor eredetű. A *lél* (vö. a vogul *lih* és a többi) alapszó konkrét ‘lélegzet’, ‘lehelet’, ‘sóhajtás’ jelentéssel bírt, és ebből elvonatkoztatva alakult ki a *lélek* ‘szellem’ jelentése. Hiszen a lélek szoros kapcsolatban áll a testtel. Amikor ugyanis az utolsó lélegzettel maga a lélek távozik a korpuszból, akkor tekinthető az illető halottnak.

Van egy másik lélek-képzet is a magyar hagyományban, amely a betegségekkel és az alvással hozható összefüggésbe. Ilyenkor a lélek csak időlegesen hagyja el a testet, hogy elkószálva más lelkekkel (szellemekkel) találkozzék. Diószegi Vilmos a kétféle lelket testlélekként és szabad lélekként nevezi meg, logikusan megállapítva, hogy nem azonos képzeletről van szó, ugyanis ha a szabadlélek elhagyja valakinek a testét, akkor az illető még lélegzik, a testlélek benne marad.⁶

Elődeink hite szerint környezetüket különféle szellemek (halottak, alvók, betegek lelkei) népesítették be. Az „igazi” szellemek (a halottak lelkei) elvileg bárhol tanyát verhettek. Az élettelen dolgokban; fűben, fában, vízben, kövekben és más természeti képződményekben lakozó szellemek

hiedelméből alakult ki a fétisizmus kultusza. Ez kimutatható a honfoglaláskori temetők bőséges amulett és bajelhárító mellékleteiben is.

Az amulettek között állatdarabkákat (csontokat) is találtak, amelyek értelmezése az élőlényekben lakó szellemekkel kapcsolatos hiedelmek vizsgálatához. Egyértelmű, hogy egy bizonyos állat és állatfaj vagy a névazonosság vagy jellegzetes tulajdonság alapján válhatott egy nevezetes hős tartózkodási helyévé. Az ún. totemisztikus mondákból (pl. Álmos vezér nemzetsége a turul nemzetségtől ered) azonban kiderül, hogy a primitív közösségek tényleg azt gondolták, hogy ősapjuk vagy ősanyjuk nem ember, hanem növény vagy állat volt.⁷ Az érdekes elképzelésnek Láng János adta meg a pszichológiai magyarázatát. Az archaikus népek gondolati világában annak következtében, hogy a nagyhatalmú ősök neve (az a szó, amellyel azonosították őket) valami másnak is a neve volt, az emberi szereplőnek és a másvalaminek (állatnak, növénynek) emlékei egymással kapcsolatba kerülhettek. Ha például Farkasnak neveztek egy családfőt, akkor a hangsor kiejtésekor adekvát asszociációként eszébe juthatott bárkinek külön-külön az ordas négylábú és az emberi közösség tagja is. A családapa halála után azonban, amikor a róla alkotott emlékkép elhalványult, ún. inadekvát asszociációként az ember fogalma felcserélődött az állatéval.⁸

A totemisztikus kultusz különös esete, amikor az elhalt személy lelkének egy bábút állítanak lakhelyül, közel a családi otthonhoz. A bábút aztán úgy kezelik, mintha az elhunyt családtag élő teste lenne, például az özvegy férje gyanánt dédelgeti, öltözteti, fekteti le, stb. Ennivalóként azonban vérrel öntözik az arcát, mivel ez a lélek fő tápláléka. (A lélek az élő testben is a vérben belső szervekben lakik.) Gyakorlati okokból ezért a bábu fejét fém védőréteg borítja, amelyet könnyű megtisztítani. Ebből a kultusból származik népmesénk *vasorrú bába* kifejezése. A vasorrú bábától (bábutól) persze csak az ellenségeinek (tehát az elhunyt rosszakaróinak) kellett félnie.⁹

A halottak szellemeivel a primitív közösségekben csak a kiválasztott ember, a sámán (a magyar néphitben: 'táltos') tud kapcsolatot tartani. A táltost nem a közössége predesztinálja fontos szerepre, hanem maguk a szellemősök, mégpedig az illető születésétől fogva. Az alkalmasságot a fölös számú csont (fog vagy ujj) jelzi. A sámánkesztyű például hat, sőt hét ujra készült, más kérdés, hogy a szibériai sírletekben a kesztyűhöz nem mindig találták meg a hat vagy hét csontot, csak a szokásos ötöt...

A fölös számú csonttal rendelkező jelölt úgy kapja tudományát, hogy hosszú ideig (általában három napig) mély álomba merül. Ezt az állapotot révülésnek vagy rejtezésnek hívják. A szóalakok töve uráli eredetű, alapjelentése 'hő', amit a szellemek bocsátanak a transzban lévőre. (A révülés táltosról, javasasszonyról mindig azt nyilatkozzák a szemtanúk, hogy nagyon izzadt.)¹⁰ A három napos rejtezés alatt a szellemek szétdarabolják a jelöltet, megízlelik a húsát, megszámlálják csontjait. Amikor összerakják, akkor már tudománnyal ellátott táltosként ébred fel.

A sámánválas ellen (mivel ez óriási teher) a jelölt általában tiltakozott. Ilyenkor a szellemek előbb „figyelmeztetésként” megnyomorították, majd ha továbbra is ellenállt, akkor esetleg megölték. Aki mégis vállalta a szellemvilággal való kapcsolattartás feladatát, azt felavatták. Az ún. sámánlétrán felmásзва újra megmutatta magát a szellemeknek, majd transzba esve leesett a földre. Ha túlélte az esést, akkor a közösség teljes értékű táltosa lett. A továbbiakban ő bírhatta cselekvésre a szellemeket meghatározott formulák betartásával, bizonyos szövegek elmondásával. Ilyen módon álmokat fejtett, jósolt, kapcsolatot tartott élők és holtak között (ilyenkor a szellem szólt belőle), rontást távolíthatott el, a beteg elkészült lelkét megkereshette és visszahozhatta.¹¹

Diószegi Vilmos, Solymossy Sándor és még sokan mások kutatásaikban kimutatták, hogy a magyar néphagyományban és nyelvben fennmaradt sámánizmusra utaló töredékek alapvetően uráli

eredetűek: a szibériai népcsoportok hagyományai nagyfokú hasonlóságot mutatnak a mienkkel, sőt, némelyik megmagyarázhatatlan motívumot (pl. vasorrú bába) az uráli népek folklórját vizsgálva magyarázhatjuk meg.

Újabb régészeti kutatások alapján az őseink hiedelemvilágáról alkotott képet érdekes részletekkel egészíthetjük ki. Mesterházy Károly mutatta ki az 1988-ban Szubboticán feltárt 9. századi magyar temető övcsat leletei alapján, hogy a magyarok ismerték a keresztény vallást, sőt ábrázolták az Atyaistent. Az övvereten hosszú hajú aggastyán látható törökülésben. Jobb kezével áldást oszt, bal kezével egy T alakú keresztet fog. Fülében fülbevaló látszik. Még érdekesebb tény, hogy az aggastyánt ábrázoló övverettel együtt előkerült övcsatokon az iráni mitológiából vett alakok (csokornyakkendőt viselő kecses figurák) láthatók. Ráadásul a magyarok első istenábrázolása is csak a Tau kereszttel kapcsolódik a kereszténységhez, minden más jellegzetessége (törökülés, fülbevaló) az iráni világhoz kapcsolódik. A magyar hagyományokban iráni hatású továbbá pl. a nyírtási edénybe temetett gyermekcsontváz vagy a honfoglaló vitézek sírjában elhelyezett hét (nagyon ritkán nyolc) nyílvevő is.¹²

Valószínűsíthető tehát, hogy őseink a vándorlás majd a honfoglalás során azoktól a népcsoportoktól, amelyekkel huzamosabb ideig együtt éltek, mitológiai elemeket vettek át és építettek bele saját hiedelemvilágukba. Ezért a magyar „ősvallást” gyűjtővallásnak tekinthetjük, amelybe az adott körülményekhez igazodva különböző eredetű és fejlettségű mitológiai képzetek jelentek meg, majd az idők folyamán kikoptak vagy átalakultak.

Hevesi István

Jegyzetek

1. Solymossy Sándor: A „vasorrú bába” és mitikus rokonai. Bp., Akadémiai Kiadó, 1991, 40–41. p.
2. Szegfű László: Pogányság és kereszténység a XI. századi Magyarországon. In: Fejezetek a régebbi magyar történelemből, I. Szerk.: Makk Ferenc. Bp., Tankönyvkiadó, 1992, 82. p.
3. Szegfű i. m. 78. p.
4. Diószegi Vilmos: A pogány magyarok hitvilága. Bp., Akadémiai Kiadó, 1983, 16–19. p.
5. Szegfű i. m. 78. p.
6. Diószegi i. m. 23–28. p.
7. Szegfű i. m. 76. p.
8. Láng János: A mitológia kezdetei. Bp., Gondolat, 1979, 63–64. p.
9. Solymossy i. m. 57. p.
10. Vargyas Lajos: A honfoglaló magyarság hitvilágának legfejlettebb rétege a nyelv és a folklór tükrében. In: Előmunkálatok a magyarság néprajzához 3. Szerk.: Hoppál Mihály – Istvánovits Márton Bp., MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1978. 26–29. p.
11. Diószegi i. m. 29–69. p.
12. Mesterházy Károly: Többgyökerű ősi vallásunk jelképei. In: Honfoglalás és régészet. Szerk.: Kovács László. Bp., Balassi Kiadó, 1994. 198–199. p.